

УДК 821.161.1-31.09

КСЕНЯ КОВАЛЕНКО

(Полтава)

ОСОБЛИВОСТІ НАРАТИВНОЇ СТРУКТУРИ ПОВІСТІ «МОЄ ЖИТТЯ» А.ЧЕХОВА

Ключові слова: повість, наративна структура, герой, розповідач, автор.

Творчість А.Чехова засвідчує перехід від зрілого реалізму до модернізму. Розпочавши свій творчий шлях як гуморист, автор невеличких сцен і фейлетонів, А.Чехов поступово ставав майстром своєї справи, глибоко відчуючи свій час і постійно шукаючи нових форм для його відображення. У наративних стратегіях письменника знайшли відбиток традиції російської класики і новітні засоби письма, що яскраво відображено в оповіданнях і повістях митця.

Критики, літературознавці, читачі із задоволенням досліджують, аргументують, читають твори А.Чехова. О.Чудаков і Г.Бердников у своїх науково-критичних працях зверталися до дослідження наративної структури творів письменника. Так, у роботі О.Чудакова «Поетика Чехова» (1971) виявлено особливості вираження авторської позиції у повісті «Мое життя» (1896) [4]. У монографії «Світ Чехова» (1986) автор дослідив сюжет та фабулу, зовнішній та внутрішній світ персонажів митця [3]. У книзі «А.П. Чехов. Ідейні та творчі шукання» (1984) Г.Берднікова розкрито проблематику та тематику творів А.Чехова «Дім з мезоніном» (1896) і «Мое життя» (1896), висловлено роздуми щодо засобів характеристики героїв в оповіданнях та повістях письменника [1]. До аналізу наративних форм і типів повістей та оповідань А.Чехова зверталися також і інші дослідники творчості митця, такі, як В.Катаєв у роботі «Проза Чехова: проблеми інтерпретації» (1979), А.Дерман «Про майстерність Чехова» (1959), В.Лінков «Художній світ прози А.П.Чехова» (1982), В.Тюпа у монографії «Художність че-

ховського оповідання» (1989) та ін. У монографіях дослідників проаналізовано тематичний спектр оповідань та повістей митця, а також розкрито мовну майстерність А.П.Чехова.

Повість «Мое життя» все ж таки не знайшла повного висвітлення у роботах літературознавців. О.Чудаков та Г.Бердников, В.Катаєв, В.Тюпа, В.Лінкова та ін. виявили лише деякі аспекти наративної структури твору, зокрема способи розкриття авторської позиції. Разом з тим складна наративна побудова повісті потребує більш детального розгляду, що зумовлює актуальність даної статті.

Повість «Мое життя» (1896) знаменує зрілий етап творчості письменника, перехід від малих епічних форм до середніх, у яких основний акцент зроблено на емоційній атмосфері часу й зміні духовних станів героїв. Автор твору поєднує два плани – побутовий і буттєвий. У побутовій площині зображено обивателів провінційного містечка, які живуть, працюють, мають свої проблеми та статки. Але, з іншого боку, митець укрупнює зображення життя одного героя, його емоційний стан, стосунки з родиною, щасливі та сумні події його існування. Сюжетну основу твору складає доля Мисаїла Полознева, котрий не слухає настанов батька і самостійно шукає своє місце у суспільстві.

Сюжет повісті «Мое життя» є напруженим та гострим у плані зовнішніх подій та внутрішніх переживань персонажа. Основні події твору розгортаються довкола головного героя – сина відомого архітектора міста. Наративну будову повісті визначає розповідь молодого чоловіка про події зі свого життя. Характерно, що на початку повісті митець не називає ім'я головного персонажа, герой розповідає про свої посади, про батька, сестру та поради усіх рідних з приводу влаштування на роботу: «<...>к великому огорченню моего отца, городского архитектора, я переменял девять должностей. Я служил по различным ведомствам, но все эти девять должностей были похожи одна на другую, как капли воды: я должен был сидеть, писать, выслушивать глупые или грубые замечания и ждать, когда меня уволят» [2, с.317]. «Безособовість» героя, засвідчена на початку повісті відсутністю названого імені, акцентує основний конфлікт твору, що розгортається в душі Мисаїла Полознева – боротьба людини за власне ество, за внутрішнє «я». У цій боротьбі герой вступає в двобій не тільки з батьком, а з усім навколишнім світом, з мертвотною атмосферою суспільства, де панують загальноприйняті правила й догми і де немає місця живому й творчому началу.

Ім'я персонажа читач дізнається з його розповіді про стиль розмови батька: «<...> начат с того, что он назвал ее Клеопатрой (как меня назвал Мисаилом)» [2, с.322]. Прийом віддзеркаленого зображення (коли персонаж змальовується крізь призму іншого персонажа) акцентує проблему нівеляції особистості, знищення людського «я».

Переживання, спомини, розмови, що утворюють наративну структуру повісті, слугують розкриттю долі центрального персонажа повісті. Водночас письменник знайомить читачів з різними героями, і кожен з них має своє життя і свою долю: батько Мисаїла, сестра Клеопатра, Анюта Благово, Марія Вікторівна та ін.. Батько Мисаїла – відомий і (на думку сина) «бездарний» архітектор. Він є авторитарною людиною, жалкує кожну копійку і слідкує за кожним кроком доньки. Сестра Клеопатра не відчуває душевного спокою, не має близького друга і боїться залишити батька навіть на хвилину. Анюта Благово закохана у Мисаїла, але їхні долі ніколи не з'єднаються. Марія Вікторівна, ставши дружиною Мисаїла, не відчуває затишку й тепла, тому вона полишає його і повертається до своїх рідних.

Наскрізною проблемою повісті «Мое життя» є «пристосування» людини до суспільства, утім, герой не може пристосуватися, вписатися у свій час, він постійно змінює місце роботи, не бажаючи бути продовжувачем батьківських та дідівських традицій. Розрив із сім'єю засвідчується у повісті поєднанням контрастних картин і діалогів, що розкривають непримиренність позицій. Протест Мисаїла обумовлений пошуком власного «я», бажанням залишитися людиною у мертвому світі. Він мріє про фізичну корисну роботу, тому працював помічником маляра, службовцем на залізничній станції, займався землеробством у селі.

Символічною деталлю повісті є той факт, що Мисаїл починає свій шлях з того, що фарбує стелі у церкві, тим він і закінчує кар'єру. Герой отримує задоволення від того, що фарбує стелі, приносячи користь людям: <...> главным образом красили крыши <...> я жил теперь среди людей, для которых труд был обязателен и неизбежен <...> в первое время все занимало меня, все было ново, точно я вновь родился. Я мог спать на земле, мог ходить босиком, мог стоять в толпе простого народа <...> [2, с.340]. Одним із провідних у повісті є мотив обов'язку, персонаж постійно відчуває себе потрібним у роботі, він не уявляє жодного дня без фізичної праці.

Життя Мисаїла зумовлене гострим конфліктом із існуючим порядком. Він звертається до фізичної праці тому, що вважає цей труд справедливим на відміну від інших «благородних» видів праці, прийнятих у його колі. Вчинки Мисаїла є викликом суспільству, батькові та обивателям. Сюжет повісті простий і водночас сповнений неочікуваних подій: герой одружується, втрачає сестру, старіє і залишається разом із племінницею.

Повість «Мое життя» А. Чехова тяжіє до романної форми і за змістом, і за наративною будовою. У центрі твору – два романи. Зовсім несподівано Мисаїл знаходить близьку для себе людину – доньку інженера Марію Вікторівну, а його сестра – лікаря Благово. Молода, гарна світська жінка, Марія не могла знайти душевного спокою поруч із Мисаїлом у селі, де вони оселилися. Якщо Мисаїл поступово звикав до селянського життя, то Марія пройнялася роздратуванням до неосвічених і злих мужиків та землеробства. Розрив Марії з Мисаїлом зумовлений не лише особистими стосунками поміж героями, а й умовами того життя, які вони так і не могли змінити.

Лікар Благово є одним із найкращих людей містечка. Розумний і досвідчений чоловік, він став справжнім героєм з погляду сестри Мисаїла, котра вбачала в ньому душевний порятуюнок. Але, як із сумом констатує А.Чехов, навіть найкращі люди роблять ганебні вчинки. Володимир Благово полишає сестру Мисаїла, виїздить за кордон, не цікавячись долею вагітної та смертельно хворої дружини. Роман лікаря Благово з Клеопатрою закінчується трагічно, як і роман Мисаїла з Марією. Паралельне зображення долі героїв підкреслює не тільки трагедію однієї людини, а й загальну трагедію світу.

Кульмінаційним у повісті є момент прозріння Мисаїла, усвідомлення ним свого життя, а також життя своєї сестри та батька, усвідомлення власних вчинків та бажань. Він розуміє, що залишається наодинці зі своїм горем, його ніхто не підтримає, сестра помирає, батько відмовляється від нього та онуки. А.Чехов перекладає всю відповідальність на плечі Мисаїла, котрий виховує свою племінницю, приймаючи на себе обов'язок продовження роду.

Розв'язкою твору «Мое життя» є зустріч Мисаїла та Анюти Благово на цвинтарі, куди вони часто приходять до Клеопатри. Вони разом йдуть додому, розмовляють, пестять малесеньку дівчинку. Фінал повісті відкритий, оскільки невідомою є доля Анюти Благово і Мисаїла, невідомою є й доля батька Мисаїла. Можливо, дороги Анюти Благово та Мисаїла перетнуться, і вони будуть щасливими, але впевненості в цьому немає, адже життя сумне, робить висновок письменник.

У наративній структурі повісті точки зору автора й героя максимально зближені, інколи вони навіть збігаються. Митець змальовує картину життя героя, висловлює його судження, стаючи на його позицію. У повісті простежується тотожність точок зору героя та автора в окремих аспектах (пошук власного «я», смислу існування, розрив із мертвим середовищем тощо). Утім, герой і автор різняться в ставленні до самих засад життя. Мисаїл упевнений, що фізична праця надасть смисл його існуванню. Водночас автор мудріший за свого героя, він розуміє, що питання не в тім, якою працею займатися, а в тому, як жити, як наповнити своє життя високим смислом.

Велику роль у формуванні наративної структури твору відіграють позасюжетні елементи (пейзажні замальовки, ліричні відступи та ін.), які начебто не впливають на рух основної подієвої лінії, але разом з тим утворюють поліфонізм відносно голосу героя-оповідача й голосу автора. Позасюжетні елементи допомагають розкрити внутрішній стан персонажів на фоні буденного життя.

Вставний вислів «нічого не проходить» дає змогу зрозуміти сутність життя героя, спонукає до рефлексії. Мисаїл Полознев упевнений у тому, що усі вчинки мають сенс для життя: «Я верю, что ничто не проходит бесследно и что каждый малейший шаг наш имеет значение для настоящей и будущей жизни» [2, с.404]. Прислів'я, «что посеешь, то и пожнешь», сказане батьком Мисаїла, допомагає усвідомити сутність учинків людини. Архітектор переконаний, що він усе життя прожив для дітей, допомагав їм, а сестра і Мисаїл не вдячні за це йому. Прислів'я має символічний характер, оскільки батько посіяв зло, користь, нерозуміння та неповагу до дітей. Будучи літньою людиною, він так і не зрозумів своєї провини перед дітьми.

Мисаїла ще в дитинстві прозвали «маленькою користю», так само продовжують дражнити, коли він став уже дорослою людиною. Письменник не випадково так називає свого персонажа, адже повість про життя Мисаїла – це повість про «маленьку користь».

Внутрішній світ людини в зображенні А.Чехова тісно пов'язаний із зовнішнім. Наскрізним контрастом повісті є життя Мисаїла без втручання батька і те життя, яке хотіло нав'язати йому суспільство в особі найріднішої людини. Контраст допомагає виявити оцінно-композиційний ряд, сприяє розвитку сюжету, розкриває сутність життя Мисаїла та його взаємовідносини з близькими людьми.

А.Чехов використав тип оповіді від першої особи, основу твору складає розповідь героя про своє життя з дитинства до старості. У повісті використовуються діалоги, вставні епізоди, думки персонажа. Сюжет подається через інтерпретацію Мисаїла, а також Клеопатри, батька, Марії, Анюти Благово, Редьки та ін. Структура повісті сприяє розкриттю глибини почуттів героя, його внутрішнього стану.

У наративній структурі твору закладена опозиція часу: теперішнє і минуле: «прежде, когда я был помоложе, мои родные и знакомые знали, что со мною

делать: одни советовали мне поступить в вольноопределяющиеся, другие – в аптеку, третьи – в телеграф; теперь же, когда мне минуло двадцать пять и показалась даже седина в висках, и когда я побывал уже и вольноопределяющихся, и в фармацевтах, и на телеграфе <...>, я постарел, стал молчалив, суров, строг, редко смеюсь, <...> нагоняю на ребят скуку своими бесполезными наставлениями» [2, с.317, с.405]. Опозиція часу спрямована на розкриття зміни в емоційному стані наратора і глибше – у його світовідчутті. Час у повісті відіграє вагомий роль, оскільки він слугує для розкриття змін душевного стану героя та його життєвих подій.

Назва повісті «Мое життя» пов'язана зі змістом твору, характером головного героя-оповідача та центральними проблемами повісті. Слово «життя» є ключовим у повісті, воно містить різне семантичне навантаження, оскільки кожний персонаж має своє життя. У повісті А.Чехова слово «життя» відображає прагнення людини зробити своє життя кращим, досягнути його сутність.

Отже, повість відобразила життєву драму не лише одного персонажа, а всього суспільства, де немає правди, справедливості та чистоти почуттів. Митець був новатором у розробці нового типу оповіді, де розповідач максимально зближується з автором і водночас вступає із ним в діалог. Використання різних форм нарації (віддзеркалене зображення, прийом паралельної оповіді, поєднання різних точок зору та ін.) призвело до оновлення жанру повісті й вироблення романних стратегій у творчості А.Чехова.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бердников Г. П. А. П. Чехов. Идеиные и творческие искания / Г. П. Бердников. – М. : Худож. лит-ра, 1984. – 511 с.
2. Чехов А. П. Повести / А. П. Чехов. – М. : Правда, 1983. – 448 с.
3. Чудаков А. П. Мир Чехова: Возникновение и утверждение / А. П. Чудаков. – М. : Сов. писатель, 1986. – 384 с.
4. Чудаков А. П. Поэтика Чехова / А. П. Чудаков. – М. : Наука, 1971. – 287 с.

КСЕНИЯ КОВАЛЕНКО

ОСОБЕННОСТИ НАРРАТИВНОЙ СТРУКТУРЫ ПОВЕСТИ А.ЧЕХОВА «МОЯ ЖИЗНЬ»

В статье рассматриваются особенности повествования в повести А.Чехова «Моя жизнь». Особое внимание уделено характеристике главного конфликта произведения, способам изображения персонажей, нарративным позициям. Отмечено мастерство писателя в использовании разнообразных нарративных форм (диалогов, внутренних монологов, зеркального изображения, параллельного повествования и др.), которые раскрывают духовное состояние человека и общества в переходную эпоху.

Ключевые слова: повесть, нарративная структура, герой, рассказчик, автор.

KSENIYA KOVALENKO

PECULIARITIES OF NARRATIVE STRUCTURE OF THE STORY «MY LIFE» BY A. CHEKHOV

The article is devoted to the narrative structure in the story «My Life» by A. Chekhov. Much attention is paid to the narrative positions, characteristic of the main conflict, methods of the character's description. Much attention is paid to the author's skill to use different narrative forms (dialogues, inner monologues, parallel narration, etc.), which reveal spiritual condition of the human being and society.

Key words: story, narrative structure, hero, story-teller, narrator, author.

Одержано 28.03.2012 р.